

MOTERŲ PAVEIKSLAI PLINIJAUS LAIŠKUOSE

Anna Maciūnienė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros asistentė

Šiame straipsnyje toliau analizuojami Plinijaus *Laiškų* adresatų ir laiškuose vaizduojamų žmonių charakteriai¹. Šį kartą yra pasirinkta negausi ir įdomi grupė – moterų charakteriai. Moterų gyvenimas Romoje labai skyrėsi nuo vyrų gyvenimo: jos įgydavo prastesnį išsilavinimą, turėdavo mažiau laisvės, visą laiką buvo priklausomos nuo vyrų². Šeimos galva galėjo atsisakyti ką tik gimusios mergaitės dėl nenoro dalyti turto arba dėl sunkios materialinės padėties³. Tėvo (*pater familias*) valdžia šeimoje buvo beribė: jis valdydavo turta, priimdavo svarbiausius sprendimus, rūpindavosi vaikų išsilavinimu, ieškodavo sutuoktinių vaikams ir net reguliuodavo suaugusiųjų sūnų gyvenimą⁴. Tiesa, Plinijaus luomo žmonės rūpindavosi dukrų ateitimi, stengdamiesi surasti joms gerus

ir patikimus sutuoktinius. Tai rodo Plinijaus laiškas Severianui (VI, 26), kuriame Plinijus džiaugiasi dėl tinkamai pasirinkto jauniko: *Gaudeo et gratulor quod Fusco Salinatori filiam tuam destinasti. Domus patricia, pater honestissimus, mater pari laude; ipse studiosus, litteratus, etiam disertus, puer simplicitate, comitate iuvenis, senex gravitate...*(VI, 26.1)⁵.

Nors visuomeniniame ir politiniame gyvenime moteris neturėjo daug teisių, šeimoje ji buvo gerbiama. Romėnės tekėdavo labai jaunos, jaunikis būdavo dešimčia, o kartais ir daugiau metų vyresnis. Jaunosios žmonos dažnai mirdavo dėl ankstyvo nėštumo. Paties Plinijaus žmona, pastojusi jauno amžiaus, prarado kūdikį ir turėjo ilgai gydytis. Tokie atvejai Romos imperijoje buvo itin dažni. IV knygos 21 laiške Plinijus gedi Gelvidijaus dukterų: jaunos, protingos, išsilavinusios moterys mirė gimdydamos. Kiekvienas romėnas vesdamas bandė surasti ištikimą draugę ir gyvenimo palydovę, su kuria būtų galima dalytis ir džiaugsmais, ir vargais⁶. Moteris

¹ Žr. Anna Maciūnienė, „Plinijaus laiškų adresatai: charakterių įvairovė“, *Literatūra*, 50 (3), Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 74–84.

² Nuo pat gimimo mergaitė buvo priklausoma nuo tėvo valdžios, ištekėjusi – nuo vyro (santuoka *cum manu*), dėl sutuoktinių amžiaus skirtumo moterys anksti netekdavo vyrų, bet vis tiek likdavo kurio nors giminaičio globoje.

³ Dukrą reikėjo išlaikyti iki santuokos ir ištekinant duoti kraitį. Kai kurios kilmingos ir turtingos šeimos vis dėlto apsisprendavo turėti daugiau nei vieną dukterį. Žr. Antti Arjava, *Women and Roman Law in Antiquity*: diss. Helsinki: 1994.

⁴ М. Е. Сергеевко, „Жизнь древнего Рима“. СПб.: Издательско-торговый дом «Летний Сад»; Нева, 2000, с. 155

⁵ „Džiaugiوسي ir sveikinu, kad supiršai savo dukrą su Fusu Salinatoru. Kilminga šeima, garbingiausias tėvas, motina jam lygi; o pats atsidavęs mokslui, išsilavinęs, pakankamai iškalbingas; paprastas kaip vaikas, mandagus kaip jaunuolis, rimtas kaip senis.“ (Vertimas straipsnio autorės.)

⁶ Plut. Brut, 13.

buvo visavertė namų šeimininkė: ir tarnai, ir sutuoktinis pagarbiai ją vadina *domina*, nesvetimas jai ir išorinis pasaulis: ji pie-tauja kartu su vyru ir jo draugais, lankosi mieste, svečiuojasi pas draugus⁷. Plinijus laiškuose perduoda šį pagarbos moteriai jausmą: rašydamas žmonos tetai Gispulai jis sako: „*Cum sis pietatis exemplum fra-tremque optimum et amantissimum tui pari caritate dilexeris filiamque eius ut tuam di-ligas nec tantum amitae ei adfectum verum etiam patris amissi repraesentes...*“ (IV, 19.1)⁸. Plinijus aiškiai duoda suprasti, kad moteris šeimoje⁹ sukuria ir palaiko švelnu-mo, meilės ir pagarbos atmosferą. Laiške sutuoktiniams Vestricijui Spurinai ir Ko-tijai (III, 10) jis pažymi, kad sutuoktinių viskas yra bendra: ir vargai, ir džiaugsmi. Iš laiško turinio sužinome, kad po tragiškos sutuoktinių sūnaus mirties Plinijus pa-rašė jo biografiją ir dabar siunčia ją kartu su laišku gedintiems tėvams. Kreipdama-sis į tėvus jis sako: *Difficile est hucusque intendere animum in dolore; difficile, sed tamen ut scalptorem, ut pictorem, qui filii vestri imaginem faceret, admoneretis quid exprimere, quid emendare deberet, ita me quoque formate regite, qui non fragilem et caducam sed immortalē, ut vos putatis, effigiem conor efficere; quae hoc diuturnior erit, quo verior melior absolutior fuerit* (III, 10.6).¹⁰ Šis laiškas yra vienin-

telis iš Plinijaus laiškų, skirtas dviem žmo-nėms, bet Plinijus tokiu kreipiniu ir varto-damas daugiskaitos antrą asmenį parodo, kad moteris ne tik dalyvauja šeimos gyve-nime, atlikdama įprastas pareigas, bet su ja yra tariamasi ir svarbiausiais klausimais. Tačiau likusi našle moteris neįgydavo tų teisių, kurias turėjo vyrai. Prieš mirtį *Pater familias* paskirdavo šeimai globėją (*tutella mulierum*), kuris rūpindavosi jo našle ir vaikais. Pats Plinijus ne kartą atliko šias pareigas, patardamas moterims teisiniais ir finansiniais klausimais. Teisinė Romos sistema leisdavo moteriai ir pačiai tvarkyti savo finansus ir turtą, tačiau *tutella mulie-rum* pritarimo reikėjo norint parduoti nuo-savybę, sudaryti testamentą, skirti kraitį, paleisti į laisvę vergus¹¹. Kai kuriuose laišk-uose Plinijus užsimena, kad ir jis globoja kitų šeimų moteris. Jis atstovaudavo teis-me, padėdavo sudaryti testamentą, pagel-bėdavo parduodant ar perkant turtą *etc.*¹² Taigi susidaro įspūdis, kad moteris, nors ji ir buvo gerbiama bei ja buvo rūpinamasi, visą savo gyvenimą praleisdavo vyro šešė-lyje. Plinijaus *Laiškuose* parodomos mote-rys yra kitokios: jos išsilavinusios, drąsios, ryžtingos, proto aštrumu ir sielos dorybė-mis visiškai prilygstančios vyrams.

Plinijus nelaikė pagrindiniu *Laiškų* tikslu parodyti Romos moterų gyvenimą,

⁷ Сергеевко, 192

⁸ „Kadangi esi pamaldumo pavyzdys ir savo geriausio ir mylimiausio brolio dukterį myli taip pat, kaip ir jos tėvą, ir laikai ją savo dukterimi, atstodama jai mirusį tėvą...“

⁹ Gispulos šeimos negalima pavadinti tradicine. Pati Gispula yra netekėjusi moteris, kuri rūpinasi savo pagyvenusiu tėvu ir našlaite dukterėčia.

¹⁰ „Sunku yra sutelkti dėmesį sielvartaujant; sunku, bet kaip skulptoriui, kaip dailininkui, kuris jūsų sūnaus paveikslą kūrė, patarėte, ką reikia perteikti, ką pataisyti,

taip patarinėkite ir man, kuris imuosi kurti ne trapų ir nepatvarų, bet amžiną, kaip jūs manote, paveikslą. Kuo labiau atitinkantis tiesą, geresnis ir tobulesnis jis bus, tuo ilgaamžiškesnis“.

¹¹ Antti Arjava, *Women and Roman Law in Antiquity*: diss. Helsinki : 1994, 147–148.

¹² Laiške Kalvinijai (II, 4) Plinijus užsimena apie sumokėtas velionio Kalvinijos tėvo skolas, Kalvinijai duotą kraitį. IV knygos 17 laiške Plinijus pasiryžta ats-tovauti Korelijai teisme net neprašomas, jis tai daro iš draugiškumo. VI knygos 32 laiške Plinijus pasiūlo duoti kraitį Kvintilijano dukrai.

jo laiškuose daugiausia dėmesio skirta retorikos, literatūros, kultūros klausimams, tuometiniam Romos gyvenimui, jis taip pat pateikia nemažai vyrų portretų. *Laiškuose* aptinkame aukščiausio rango pareigūnų, kuklių provincijos gyventojų ir paprastų žmonių paveikslų. Vaizduojamos įvairių laikotarpių asmenybės, pradedant Nerono ir Klaudijaus laikų politikos veikėjais ir baigiant jaunais laiško parašymo metu tik pradėjusiais politinę karjerą¹³. Greta šių vyrų paveikslų labai neįkyriai Plinijus parodo Romos ir provincijų kilmingų moterų gyvenimo įvairias puses, subtiliai piešdamas jų portretus. V. S. Sokolovas teigia, kad didžiausią meistriškumą Plinijus parodo kurdamas būtent moters portretą¹⁴. Vaizduojamos moterys dažniausiai yra „nebylios“: Plinijus jas įtraukia laiškuose kitiems asmenims. Tačiau ryškūs, gyvi paveikslai, plastiški vaizdai, taiklios charakteristikos leidžia skaitytojui pamatyti daugiau nei įprastą laišką.

Plinijus skaitytojui pateikia kelis moters tipus:

- Jauna mergina, vos sulaukusi santuokos amžiaus – Minicija Marcela (V, 16)
- Jauna, ką tik ištekėjusi moteris – Kalpurnija Gispula Jaunesnioji (VIII, 10; VIII, 11; IV 19)
- Netekėjusi moteris – Kalpurnija Gispula Vyresnioji (IV,19; VI, 4; VII, 5, VIII, 10; VIII, 11), vestalė Kornelija (IV, 11)
- Brandi ištekėjusi moteris – Arija

Vyresnioji (III, 16), Fanija (VII, 19), Nežinoma moteris (VI,24)

- Našlė – Umidija Kvadrata (VII, 24), Pompėja Celerina (I, 18; I, 4; III, 19; VI, 10)

Vieni portretai yra labai ryškūs, kiti – yra pateikiami šiek tiek blankiau, bet juos vienija keli bendri bruožai: moterys yra stiprios, atkakliai besilaikančios savo įsitikinimų, doros. Plinijus, vaizduodamas moteris, daugiausia naudoja aprašomąjį metodą. Jis labai retai tiesiai kreipiasi į moterį¹⁵, dažniausiai moters portretą jis pateikia laiške draugui, nepastebimai įpindamas moters gyvenimo istoriją, išgyvenimus, poelgius, dorybes į laiško turinį. Plinijus subtiliai papasakoja apie paklusnią ir mylinčią dukterį, jaunąją ir nepatyrusią žmoną, brandaus amžiaus moterį, pasiryžusią dėl savo vyro bet kam, našlaujančią močiutę, dorai auginančią savo anūkus. Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio bus skirta moterų gyvenimui šeimoje, bus parodyti sutuoktinių, tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, pateiktos kelių moterų gyvenimo istorijos.

Jauna netekėjusi mergina – Minicija Marcela

V knygos 16 laiškas yra skirtas Marcelinui, pagrindinė laiško tema – jaunosios Minicijos Marcelos, Fundano dukters mirtis. Laiškas yra pilnas niekada neišsipildysiančių vilčių, jo tonas – liūdnas, Plinijus kartu su draugu gedi jaunos merginos. Yra tam tikrų neaiškumų dėl tikrosios mergai-

¹³ Ronald Syme, „People in Pliny“, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 58, Parts 1 and 2 (1968), 151.

¹⁴ В. С. Соколов, *Плиний Младший: очерк истории римской культуры времён империи*, Москва: Изд-во Московского университета, 1956,151.

¹⁵ Iš 247 laiškų tik 9 adresuoti moterims. Daugiausia iš jų skirta Plinijaus žmonai Kalpurnijai Gispulai Jaunesniajai ir žmonos tetai Kalpurnijai Gispulai Vyresniajai.

tės mirties datos. Iki 1881 metų šis Plinijaus laiškas buvo vienintelis Minicijos Marcelos gyvenimo šaltinis, bet 1881 m. netoli Romos, Monte Mario vietovėje, buvo atkasta Trajano laikų Marcelų šeimos kapavietė, kurioje buvo palaidotos Fundano žmona, Statorija Marcela, ir dukra, Minicija Marcela. Plinijus teigia, kad Minicija Marcela mirė nesulaukusi 14 metų¹⁶, antkapinis įrašas šiek tiek paankstina mirties datą, nurodydamas 12 metų amžių¹⁷. Skirtumas nėra labai didelis, tačiau Plinijus, nurodydamas vyresnį amžių, aprašo vyresnę mergaitę, užsimindamas apie išrinktą jaunikį ir paskirtą vestuvių datą. Pati Minicija yra vaizduojama kaip miela ir nuoširdi mergaitė, mylinti ir gerbianti savo tėvą, jo draugus ir mokytojus. Plinijus pažymi ne vien mergaitės meilumą, jis žavisi ir kitomis jos dorybėmis: laiško pradžioje jis sako *qua puella nihil umquam festivius, amabilius, nec modo longiore vita sed prope immortalitate dignius vidi.* (V, 16.1).¹⁸ Pateikęs tokį teiginį, Plinijus imasi jį įrodinėti. Iš laiško sužinome, kad Minicija buvo gerai išauklėta ir išlavinta, o tai buvo reta tais laikais. Clarckas rašo, kad retai tėvai rūpindavosi dukterų švietimu: tik kai kuriose šeimose mergaitės buvo mokomos kartu su berniukais, bet tai yra verčiau išimtis negu taisyklė. Minicijai Marcelinai ir jos seserims buvo samdomi mokytojai, tai leidžia manyti, kad Fundano dukros gavo tokį pat išsilavinimą, kokį tais laikais gau-

davo berniukai¹⁹. Remdamasis šiuo faktu, Fundano filosofine veikla bei draugyste su Plutarchu, Clarckas vadina Fundaną šviesiu žmogumi, nes, nors jo šeimoje augo vien mergaitės, kiekvieną iš jų jis puikiai išauklėjo ir išlavino²⁰. Plinijus leidžia skaitytojui pamatyti, kad tokio išsilavinimo poreikis buvo būtinas. Minicija buvo labai gabi: *quam studiose, quam intellegenter lectitabat. Ut parce custoditeque ludebat!* (V, 16.4)²¹. Jis parodo Minicijos ryškią asmenybę, pabrėždamas jos dvasinę stiprybę, optimizmą ir gebėjimą tikėti ateitimi: *Qua illa temperantia, qua patientia, qua etiam constantia novissimam valetudinem tulit! Medicis obsequabatur, sororem, patrem adhortabatur, ipsamque se destitutam corporis viribus vigore animi sustinebat. Duravit hic illi usque ad extremum nec aut spatio valetudinis aut metu mortis infractus est, quo plures graviioresque nobis causas relinqueret et desiderii et doloris.* (V, 16.5).²² Plinijus nuoširdžiai gedi dėl mergaitės mirties „*tristissimus haec tibi scribo...*“ (V, 16.1) ir užjaučia draugą. Kaip vienas tuometis kultūros ir literatūros atstovų, jis gedi ir puikiai išsilavinusios asmenybės, kuri būtų galėjusi tapti šviesuliu išsilavinusių žmonių bendruomenėje. Užjausdamas draugą, jis nejučia palygina

¹⁹ Plutarchas įtikinėjo, kad mergaitės turi būti lavinamos kaip berniukai (*Moralia*, 453 d).

²⁰ Gillian Clark, 1981. „Roman Women“, *Greece & Rome*, Second Series, Vol. 28, No. 2, 199.

²¹ „Kaip stropiai, kaip išmintingai skaitydavo. Kaip santūriai ir atsargiai juokaudavo!“

²² „Su koku santūrumu, kantrumu ir tvirtumu, ji pakėlė paskutinę ligą. Pakludavo gydytojams, padarė seserį ir tėvą, pačią save, netekusią kūno jėgų, palaikydavo sielos tvirtumu. Šis jos tvirtumas išliko iki pat mirties, nei ligos ilgumas, nei mirties baimė jo nesumažino, ir dėl to paliko daugiau svarių priežasčių mums sielvartauti ir jos gedėti.“

¹⁶ Žr. V, 16, 2

¹⁷ John Bodel, „Minicia Marcela: Taken before Her Time“, *The American Journal of Philology*, Vol. 116, No 3 (Autumn, 1995), 453

¹⁸ „Niekada nemačiau būtybės už šią mergaitę nuoširdesnės, meilesnės ir vertesnės ne tik ilgo gyvenimo, bet kone nemirtingumo“.

tėvą ir dukterį, pažymėdamas, kad geriausias bruozus mergaitė buvo paveldėjusi iš jo: *Amisit enim filiam quae non minus mores eius quam os vultumque referebat totumque patrem mira similitudine exscripserat.* (V, 16.9).²³ Panašių į Fundaną žmonių, kuriems rūpėjo dukterų ir žmonių išsilavinimas, Plinijaus aplinkoje buvo nemažai²⁴. I knygos 16 laiške²⁵ Plinijus aiškiai pasako, kad save gerbiantis vyras privalo rūpintis žmonos išsilavinimu: *pari gloria dignus qui aut illa componat aut uxorem, quam virginem accepit, tam doctam politamque reddiderit.* (I, 16.6).²⁶

Kalpurnija Gispula Jaunesnioji

Kalpurnija Gispula yra vaizduojama panašiai kaip ir Minicija Marcela. Jos portretas sukuriamas iš kelių laišku, trys iš jų skirti tiesiogiai Kalpurnijai. Plinijus piešia jauną švelnią moterį, kuri yra verta gilios meilės. Iš laišku sužinome, kad Kalpurnija anksti neteko tėvų, augo senelio namuose ir buvo auklėjama tetos, tėvo sesers, kuri mažąją Kalpurniją labai mylėjo ir laikė savo dukterimi. Nuoširdi artimųjų meilė ir prisirišimas turėjo įtakos mergaitės charakteriui: užaugusi ji pasižymėjo dorovingumu, siešios dorybėmis ir ypatingu moteriškumu. Savo žmonoje Plinijus mato įgimtą ir išlavintą protą – *summum est acumen, summa*

²³ „Juk jis prarado dukterį, kuri buvo panaši į jį ne tik pagal veidą ir kalbėjimo būdą, bet ir pagal charakterį ir, apskritai, kuri stebėtina panašumų į tėvą pasižymėjo.“

²⁴ Žr. I, 16; IV, 19, 21; VI, 26; 32,34; VII,19; VIII, 5

²⁵ Laiškas yra skirtas Erucijui. Jame Plinijus aptaria savo draugo Pompėjo Saturnino literatūrinę ir retorinę veiklą.

²⁶ „Vienodai vertas šlovės tas, kuris arba pats [tokias eiles] sukūrė, arba, kad žmoną, kurią vedė labai jauną, išauklėjo šitokią išsilavinusią ir mokyta.“

frugalitas (IV, 19.2)²⁷ ir vertina tai kaip šeimos nuopelną, sakydamas: *non dubito maximo tibi gaudio fore, cum cognoveris dignam patre, dignam te, dignam avo evadere*“ (IV, 19 1).²⁸ Nuo pat mažų dienų Kalpurnija buvo ruošiamą būti Plinijaus žmona²⁹. Teta nuolatiniais pasakojimais apie Plinijų ir jo dorybes įteigė jaunajai Kalpurnijai meilę šiam ne pirmos jaunystės vyrui, palaidojusiam iki to laiko jau dvi žmonas. Plinijus džiaugiasi dėl to, sakydamas: *Non enim aetatem meam aut corpus, quae paulatim occidunt ac senescunt, sed gloriam diligit* (IV, 19.5).³⁰ Jis supranta – tokia meilė yra stipresnė už bet kurią kitą. Kalpurnijai nuo pat mažens Plinijus buvo vyro idealas, tokis jis liko jai ir po vestuvių: *Meos libellos habet, lectitat, ediscit etiam. Qua illa sollicitudine, cum videor acturus, quanto, cum egi, gaudio adfcitur! Disponitqui nuntient sibi quem adsensum, quos clamores excitarim, quem iudicii tulerim ...Versus quidem meos cantat etiam formatque cithara, non artifice aliquo docente sed amore, qui magister est optimus.* (IV, 19.3–4).³¹ Iš cituojamo fragmento matome, kad ištekėjusi Kalpurnija gyveno tik vyro interesais. Kai namuose susirinkdavo draugai klausytis deklamacijų, ji, apimta

²⁷ „Aštriausias protas, didžiausias išmintingumas“

²⁸ „Neabejoju, kad labai apsidžiaugsi, kai sužinosi, kad ji yra verta tėvo, verta tavęs, verta senelio.“

²⁹ Fabatų ir Plinijų šeimos artimai bendravo, Plinijus apie šeimų ryšį užsimena IV knygos 19 laiške.

³⁰ „Myli ne mano amžių, ar kūną, kurie pamažu nyksta ir sensta, bet šlovę.“

³¹ „Mano knygeles turi, skaitinėja, net išmoksta atmintinai. Kaip nerimauja prieš mano kalbėjimą, ir kaip džiaugiasi, man pakalbėjus. Ji turi žmonių, kurie jai praneša, kaip buvo išklaudyta mano kalba, kokius pritarimo šauksmus sukėlė, koks teismo sprendimas priimtas... Ir dargi mano eiles dainuoja ir net kitara sau pritaria ne kokio nors menininko išmokyta, bet meilės, kuri yra geriausia mokytoja.“

didžiulio jaudulio, tyliai sėdėdavo kampu-tyje bei klausydavo kritikų ir žinovų vertinimų. Ji myli ne savo sutuoktinio išvaizdą, bet dvasines jo savybes. Santuoka jos nepakeitė: ištekėjusi Kalpurnija liko tokia pat dora ir nepatyrusi. Ji neatpažįsta nėštumo požymių, nesisaugo ir patiria persileidimą: *dum se praegnantem esse puellariter nescit ac per hoc quaedam custodienda praegnantibus omittit, facit omittenda.* (VIII, 10.1)³²; *Fuit nulla sua culpa, aetatibus aliqua...* (VIII, 11)³³. Šis įvykis sukrėtė visą šeimą: Fabatas, Kalpurnijos senelis, geras Plinijaus draugas, labai laukė provaikaičių. Plinijus, žinodamas, kokia stipri tetos meilė dukterėčiai, jai apie įvykį pranešė tik tuomet, kai Kalpurnija jau pasveiko. Po persileidimo Kalpurnija kurį laiką jautėsi blogai, tad Plinijus, rūpindamasis žmonos sveikata, išsiuntė ją į Kampaniją. Išsiskyrimo laiką sunkiai pakėlė abu sutuoktiniai. Kalpurnija rašo laiškus vyrui kiekvieną dieną, bet to negana: matydamą tuščią jo kėdę, ji padeda ant stalo jo knygas, jas skaito, įsivaizduodama, kad bendrauja su vyru. Plinijus taip pat ilgisi žmonos, nemiega naktimis prisimindamas ją, dienomis aplanko jos kambarius, tik darbas suteikia jam paguodos. Toks stiprus sutuoktinių ryšys nebuvo retas. Jaunos mergaitės, tekėdamos už dvigubai vyresnių vyrų, juose rasdavo ne tik vyrą, bet ir mokytoją, draugą, globėją. Vyras supažindindavo žmoną su nauju pasauliu, naujomis pareigomis, įvykiais, mokslais. Kalpurnijai visa tai davė Plinijus: ji mokėsi iš jo, gaudė kiekvieną jo žodį, klausė kiekvieno

³² „Iš vaikiškumo nežino, kad laukiasi, ir todėl nepaiso nėščiosioms būtino saugojimosi ir nepaisydama daro tai, kas negalima.“

³³ „Tai buvo ne jos, o tik amžiaus kaltė...“

patarimo. Perdėta pagarba, kurią Kalpurnija jaučia Plinijui (IV, 19.3–4; VI, 7.1), kartais kelia šypsena, bet nereikėtų pamiršti, kad tokios pat naivios mergaitės imperatorių savivalės ir proskripcijų laikais likdavo ištikimos savo vyrams, vykdamos su jais į tremtį ar net kartu pasirinkdavo mirtį³⁴. Tokių pavyzdžių gausu ir Plinijaus laiškuose. Laiške Makrui (VI, 24) jis pasakoja apie nežinomos moters poelgį. Moteris, žinodama, kad jos vyras nepagydomai serga, įtikino jį nusižudyti ir pati pirmoji parodė jam pavyzdį: *Vidit, desperavit: hortata est ut moreretur comesque ipsa mortis, dux immo et exemplum et necessitas fuit. Nam se cum marito ligavit abiecitque in lacum* (VI, 24.4).³⁵ Panašiai Plinijus regi ir savo žmoną: po jos naivia ir glėžna išvaizda slypi ryžtinga moteris, sunkią akimirką ištiesianti pagalbos ranką.

Kalpurnija Gispula Vyresnioji

Dar vienas protingos, išsilavinusios, ištikimos, bet kartu švelnios ir dorovingos moters pavyzdys – Kalpurnija Gispula, Plinijaus žmonos teta. Ši moteris yra svarbi Fabatų šeimos narė. Ji niekada nebuvo ištekėjusi, liko gyventi tėvo namuose ir rūpinosi visa šeima. Imperijos laiku Romoje netekėjusių moterų buvo nedaug, jos visą savo gyvenimą likdavo tėvo ar

³⁴ Tiberijui valdant, Mamerko Skabro žmona, kuriam grėšė mirties bausmė, įkalbėjo jį nusižudyti ir mirė kartu su juo. Paksėja, persipjovusio venas Pomponijo Labeono, žmona pasekė jo pavyzdžiu (Tac. *Ann.* VI 29). Kai Senekai buvo atsiųstas mirties nuosprendis, jo žmona Paulina pareikalavo, kad ir jai būtų perpjautos vienos ir liko gyva tik todėl, kad Neronas liepė jai perrišti žaizdas bei sustabdyti kraujavimą (Tac. *Ann.* XV 63-64).

³⁵ „Pamatė, neteko vilties: paragino, kad numirtų ir pati buvo mirties palydovė, netgi vadas ir pavyzdys. Mat prisirišo prie vyro ir kartu su juo šoko į ežerą.“

kito giminaičio valdžioje. Bet Kalpurnija Gispula rado savo vietą gyvenime: anksti netekusi brolio, ji apsiėmė rūpintis jo dukrele ir darė tai iki šios vestuvių. Gispula dukterėčiai buvo daugiau nei teta, ji mylėjo mažą mergaitę visa širdimi: *Cum adfectum tuum erga fratris filiam cogito, etiam materna indulgentia molliorem, intellego [...] (VIII, 11.1).*³⁶ Kai dukterėčia ištekėjo, Gispula, nors liko gyventi tėvų namuose ir rūpintis pagyvenusiu tėvu, visomis savo mintimis buvo su jaunąja šeima. Plinijus labai vertina žmonos šeimą: su Fabatu, žmonos seneliu, jį sieja artima draugystė ir verslo reikalai, Gispula jam taip pat labai artimas žmogus. Plinijus Gispulai dėkoja už žmonos auklėjimą, pripažindamas, kad jaunoji Kalpurnija daug gerų bruožų ir savybių paveldėjo iš tėvo, bet išlavino ir išugdė ją būtent teta. Kiekviename laiške (Plinijus Gispulai skyrė du laiškus: IV, 19 ir VIII, 11). Plinijus, kalbėdamas apie Gispulos nuopelnus bei atsidavimą jaunajai šeimai, rodo jai meilę, pagarbą ir rūpestingumą. Šitie laišškai pilni šiltų ir gražių draugystės, pagarbos ir dėkingumo jausmų. Plinijus Gispulą laiko drauge, patarėja ir net guodėja. Jis dėkingas jai ne tik už žmonos auklėjimą, bet už padaršinimą ir palaikymą, suteiktus jam jaunystėje: „*Nam cum matrem meam parentis loco vereris, me a pueritia statim formare, laudare talemque qualis nunc uxori meae videor ominari solebas. Certatim ergo tibi gratias agimus, ego quod illam mihi, illa quod me sibi dederis, quasi invicem elegeris*“ (IV, 19, 7).³⁷ Šis dėkingumas ir rūpinimasis yra

toks didelis, kad Plinijus po žmonos persileidimo neskuba pranešti tetai blogų žinių. Jis, tausodamas Gispulos jausmus ir sveikata, praneša tik tada, kai jaunosios žmonos sveikatai nieko negresia. Pranešdamas liūdną žinią, Plinijus optimistiškai žiūri į ateitį, paguosdamas tetą ir prašydamas jos užtarimo. Kaip matome, Plinijus vaizduoja dorovingą, jaunatvišką moterį, kuri sugebėjo surasti savo vietą gyvenime. Tai rūpestingos ir mylinčios moters portretas.

Arija Vyresnioji ir jos anūkė Fanija – pavyzdingos žmonos

Šios dvi moterys priklauso kitam moterų tipui: jos yra drąsios, ryžtingos ir bebaimės. Su Arija Vyresniąja, Cecinos Peto žmona, skaitytojas susipažįsta netikėtai. Laiške Nepotui (III, 16) Plinijus atpasakoja Fanijos žodžius apie Ariją. Arija prieš mūsų akis iškyla kaip pavyzdinga žmona. Laiške atpasakojami tik kai kurie įvykiai iš Arijos gyvenimo. Plinijus, piešdamas jos portretą, naudoja įprastas priemones: pasakojimo dramatinumą, dialogo įtraukimą bei veiksmo perkėlimą į kitą aplinką³⁸. Su Arija susipažįstame dramatišką akimirką: nuo sunkios ligos miršta vienintelis jos sūnus, o ji tuo metu slaugo sunkiai sergantį vyrą, meluodama jam, kad sūnus sveiksta. Moteris surado savyje jėgų ir nuslėpė savo sielvartą ir ašaras nuo vyro, leisdama jam sustiprėti po ligos: *Quo maius est sine praemio aeternitatis, sine praemio gloriae abdere lacrimas, operire luctum, amissoque filio matrem adhuc agere* (III, 16.6).³⁹ Ne-

³⁶ „Kai galvoju, kad tavo meilė brolio dukrai švelnesnė nei motinos meilumas, suprantu...“

³⁷ „Nes tu gerbei mano motiną kaip savo tėvus, ir mane nuo vaikystės pastoviai auklėjai, gyrei ir linkėjai,

kad aš savo žmonai atrodyčiau toks, kos dabar esu. Abu tau esame dėkingi: aš, kadangi ją man davei, ji, kadangi – mane, tarsi vieną kitam išrinkai.“

³⁸ Соколов, 153

³⁹ „Tuo svarbiau yra nelaukiant amžinybės atlygio,

laimės sustiprino Arijos charakterį ir užgrūdino jos sielą. Kai Petas, dalyvaudamas sąmoksle prieš Klaudijų, buvo suimtas ir nuvežtas į Romą, ji buvo pasiruošusi vykti su juo, prašydama pareigūnų leidimo atstoti Petui vergą. Tokio leidimo negavusi, ji pasamdo žvejo valtelę ir vyksta iš paskos. Ji pasiryžta mirti kartu su savo vyru, ir jokie artimųjų įkalbėjimai jos nepaveikia. Plinijusmeisteriškai atpasakoja dramatiškus įvykius. Suprasdama, kad jos vyras yra pasmerktas mirčiai, Arija pasiima jo kardą, persmeigia sau krūtinę ir mirdama paragina vyrą padaryti tą patį: *Paete, non dolet* (III, 16.6).⁴⁰ Arija Plinijaus akimis yra žmonos idealas, sakydamas [...] *quae marito et solacium mortis et exemplum fuit* (III, 16.2)⁴¹, jis pabrėžia, kad ji pasielgė taip, kaip ją privertė mylinčios ir ištikimos žmonos pareiga. Plinijus prilygina jos poelgius vyro didingiems žygiams: *Adnotasse videor facta dictaque virorum feminarumque alia clariora esse alia maiora* [...] (III, 16.1).⁴²

Arijos anūkė Fanija paveldėjo močiutės ryžtą ir drąsą. Fanija – žymaus konsulo Trazėjo⁴³ duktė. Plinijus, asmeniškai pažinodamas Faniją, atsiliepia apie ją pagarbiai: *Quae castitas illi! Quae sanctitas! Quanta gravitas! Quanta constantia!* (VII,

be šlovės atlygio, slėpti ašaras, nerodyti sielvarto, ir praradus sūnų, vaidinti motiną“.

⁴⁰ Plg. VI, 24

⁴¹ „[...] Kuri situoktiniui ir mirties paguoda, ir pavyzdžiu tapo“.

⁴² „Atrodo, aš pažymėjau, kad vieni vyrų ir moterų poelgiai bei žodžiai yra garsesni, o kiti – didingesni [...]“.

⁴³ Trazėjas Petas, 56 m. konsulas, stoikų filosofijos sekėjas. Pasipiktinęs Nerono tiranija, jis nustojo dalyvauti Senato posėdžiuose ir imperatoriui skirtose šventėse. Jo priešai pasiekė, kad jis būtų nuteistas ir nubaustas mirties bausme.

19.4).⁴⁴ Fanija yra tarsi savo močiutės Arijos Vyresniosios atspindys: sunkiomis gyvenimo aplinkybėmis ji palaiko ir paremia vyrą. Du kartus, kai jos vyras⁴⁵ buvo ištremtas, Fanija vyko kartu su juo į tremtį. Po vyro mirties, nutarusi pagerbti jo atminimą ir gražinti jo vardui buvusią šlovę, ji nukenčia pati. Ji kreipiasi į Gerenijų Senecioną ir paprašo jo parašyti vyro biografiją, tačiau dėl šito prašymo abu atsiduria teisme. Griežti teisėjai neišgąsdina trapios moters: į visus klausimus ji atsako drąsiai ir ramiai (*quaerente minaciter Metio Caro an rogasset 'dedi', an sciente matre 'nesciente': postremo nullam vocem cedentem periculo emisit* VII, 19.5)⁴⁶. Tačiau teismo sprendimas buvo jai nepalankus. Nuspręsta sunaikinti Helvidijaus Prisko Vyresniojo biografiją ir ištremti Faniją. Fanija teismo ir senato sprendimo neįvykdo – knygą išsaugo ir po turto konfiskavimo išsiveža į tremtį. Gyvenimo sunkumai nepalaužė trapios Fanijos, ji visada *iucunda, quam comis, quam denique, quod paucis datum est, non minus amabilis quam veranda* (VII, 19.7)⁴⁷. Šioje moteryje tarsi susijungė visos idealios žmonos savybės. Plinijus sako: *Eritne quam postea uxorbis nostris ostentare possumus* (VII, 19.7).⁴⁸ Net Fanijos mirtis verta pagarbos. Ji pasiima slaugyti sergančią vestalę ir suserga pati – kosti, karščiuoja, silpsta, – bet parei-

⁴⁴ „Kokia ji dora! Kokia pamaldi! Kokia ori! Kokia ryžtinga!“

⁴⁵ Helvidijus Priskas Vyriausias.

⁴⁶ „Metijui Karui grėsmingai paklausius, ar prašė, atsakė „prašiau“, ar motina žinojo – „nežinojo“: galiausiai neištarė jokio žodžio, rodančio baime.“

⁴⁷ „Kokia maloni, kokia meili, kokia pagaliau, nors tik nedaugeliui tai būdinga, vienodai verta meilės ir pagarbos.“

⁴⁸ „Ar bus, ką vėliau savo žmonoms galėtume rodyti [kaip pavyzdį]...“

gos nepamiršta. Plinijus pažymi, kad jėgų jai suteikia *animus tantum et spiritus viget Helvidio marito, Thrasea patre dignissimus* (VIII, 19,3)⁴⁹. Plinijaus žodžiai *Doleo enim feminam maximam eripi oculis civitatis, nescio an aliquid simile visuris* (VII, 19, 5)⁵⁰ yra puiki epitafija šiai nuostabiai moteriai.

Umidija Kvadrtila – turtinga našlė

Vienas iš įdomesnių moterų paveikslų – Umidija Kvadrtila. Apie ją Plinijus pasakoja laiške Geminui (VII, 24). Iš šito laiško nedaug galima sužinoti apie šią moterį, jos gyvenimo būdą ir šeimą. Umidija Kvadrtila yra pagyvenusi našlė, gyvenanti gana palaidą gyvenimą. Tiesa, reikia pripažinti, kad ji nepamiršta dorai rūpintis našlaičiais anūkais. Plinijus gana artimai pažinojo Umidiją, nes artimai draugavo su jos anūku⁵¹. Ji vaizduojama kaip tvirta, valdinga ir stipri moteris, iki pat mirties pasižyminti žvalumu ir sveikata ([...] *usque ad novissimam valetudinem viridis, atque etiam ultra matronalem modum, compacto corpore et robusto*, VII, 24.1)⁵². Paskutinius gyvenimo metus Kvadrtila praleidžia entuziastingai susidomėjusi teatru – pantomimomis. Plinijus tokį moters polinkį vertina labai neigiamai, sakydamas: *habebat illa pantomimos fovebatque*

effusius quam principi feminae convenit (VII, 24.4).⁵³ Tačiau Plinijaus kritika be galo švelni, jis niekada nekritikuoja moterų taip, kaip tai daro Juvenalis, Marcialis ar Tacitas. Dalyvaudamas politiniame ir visuomeniniame Romos gyvenime Plinijus, nors ir nenoromis, turėjo žiūrėti pantomimas⁵⁴, bet pats jis buvo aršus tokios prabangos priešininkas, vadindamas pantomimas išlepusių žmonių menu ir netinkamu amžiui užsiėmimu⁵⁵. Bet Umidijos Kvadrtilos susižavėjimą pantomimomis jis vertino geranoriškai, sakydamas, kad tai yra žmogiška yda⁵⁶. Nors Plinijus pats savo namuose buvo uždraudęs visokius pasilinksminimus, ypač tuos, kuriuos laikė vulgariais, tačiau jis griežtai nepeikia kitų už tokias pramogas, atvirksčiai, parodo supratimą. Tokį jo dvilypumą matome ir šiame laiške, kuriame jis prisipažįsta stebėjęs Umidijos Kvadrtilos namuose pantomimas. Umidijos Kvadrtilos paveikslas parodomas pamokomuosiuose laiškuose Geminui, kuriuose skatinama rodyti pakantumą savo trūkumams ir užjausti kitų ydas⁵⁷. Kritikuodamas Umidijos Kvadrtilos pomėgius, Plinijus parodo ir teigiamus jos charakterio bruožus, kurie atsveria besaikį jo domėjimąsi pantomimomis. Umidija Kvadrtila išaugino anūkes, suteikė puikų išsilavinimą savo anūkui. Gyvendamas po vienu stogu su močiute, Umidijus Kvadrtilas niekada nematė jokių nepadorių vaidinimų, buvo auklėjamas griežtai: *Hos Quadratus non in theatro, non domi*

⁴⁹ „Tik sąmonė ir dvasia joje gyva atitinkančios su-tuoktinio Helvidijaus ir tėvo Trazėjo dvasią“.

⁵⁰ „Aš kenčiu, kad iš valstybės yra atimama didin-giausia moteris, nežinau, ar kažką panašaus ji dar pa-matys.“

⁵¹ David H. Sick, 1999. „Ummidia Quadratilla: Caged Businesswoman or Lazy Pantomime Watcher?“ *Classical Antiquity*, Vol. 18, No 2 (Oct., 1999) 330.

⁵² „...iki pat paskutinio negalavimo žvali ir net tvir-tesnio ir stipresnio kūno nei kitos matronos.“

⁵³ „Ji turėjo pantomimų šokėjų trupę ir mėgavosi jais labiau nei kilmingai moteriai derėjo.“

⁵⁴ Žr. VIII, 24, 6.

⁵⁵ IX, 17; *Panegyricus*, 46, 5.

⁵⁶ Plinijus gyveno pagal principą: qui vitia odit, ho-mines odit“ (VIII, 22, 3).

⁵⁷ Sick, 1999: 334.

spectabat; nec illa exigebat (VII, 24.4).⁵⁸ Pati Kvadratila prisipažino, kad žiūrėdama pantomimas jos siela pailsi⁵⁹, bet anūka pantomimų metu išsiųsdavo mokyti. Jos meilė artimiesiems buvo didesnė nei pomėgiams, mirdama ji palieka tik nedideles dovanas savo aktoriams, du trečdalius turto užrašo anūkui, vieną trečdalį – anūkei. Apskritai Umidijos portretas yra teigiamas: Plinijus vaizduoja Umidiją mylinčia ir rūpestinga močiute, su pakantumu žiūrėdamas į jos susižavėjimą pantomimomis: *Gaudeo enim pietate defunctae, honore optimi iuvenis [...]* (VII, 24.8).⁶⁰

Moterų portretai yra pateikiami skirtingose Plinijaus laiškų knygoose, bet juose galima išvelgti daug bendrų bruožų: Plinijus vaizduoja kilmingas, išsilavinusias, stiprias ir mylinčias moteris. Jos pagal to meto tradicijas turėjo būti kuklios, neišsilavinusios, baikščios būtybės, tačiau kai kurių jų nepaiso draudimų: mokosi, aktyviai dalyvauja kultūriniame gyvenime, nebijo pavojų ir labai dažnai savo intelektu, drąsa ir ryžtu nustelbia vyrus. Moterų portretai yra svarbūs ir savo meninine verte. Kiekviena moteris yra vaizduojama meistriškai, gyvai ir dinamiškai. Pažymėtina, kad ryškų portretų vaizdingumą lemia įvairių grožinių priemonių gausa: virtuoziškas stiliaus valdymas, naudojimasis įvairiomis stiliaus rūšimis, net figūromis.

Dažniausiai Plinijus naudoja atpasakojimo metodą, vaizdingai aprašydamas vieną ar kitą žmogų, įvykį, priversdamas juos atgyti laiško tekste (III, 16; VII, 19), priartėdamas prie novelės žanro (VI, 24), įterpdamas trumpą dialogą veiksmui pagyvinti (VII, 19), užduoda klausimus adresatui ir pats į juos atsako (VII, 24; IV, 19). Visa tai pastebima ir skaitant moterų ciklo laiškus. Tiesa, susidaro įspūdis, kad moterys nėra šalutinė laiškų tema. Plinijus sąmoningai pateikia moterų portretų galeriją, norėdamas parodyti savo laikų moters gyvenimą. Įsigilinus ir sugrupavus moterų portretus, prieš akis iškyla vientisas moters gyvenimo vaizdas: matome paklusnią jauną mergaitę, tampančią jauna drovia žmona, mylinčia ir gerbiančia savo vyrą. Iš jaunos žmonos išauga brandi ir stipri moteris, visateisė vyro bendražygė, nepaliekanti savo vyro ir laimėje, ir nelaimėje. Plinijus parodo ir netekėjusią moterį, kuri lieka tėvo šeimoje ir rūpinasi ja, ir pagyvenusią našlę, besirūpinančią anūkais, šiek tiek pasileidusią, bet mylinčią ir vykdančią savo pareigas šeimai. Taigi Plinijaus laiškai atveria mums intriguojantį socialinį ir kultūrinį I a. Romos gyvenimo vaizdą, leidžia pažinti realių to meto žmonių charakterius, tarpusavio santykius, individualias jų gyvenimo istorijas.

⁵⁸ „...jų Kvadratas nei teatre, nei namuose nematė: ji to ir nereikalavo.“

⁵⁹ Plinijus nemini Kvadratilos seksualinio polinkio pantomimų aktoriams, apie kurį kalba Guillemin (A. Guillemin, Pline Le Jeune, Lettres. Paris, 1927).

⁶⁰ „Nes džiaugiuosi dėl meilės, kurią rodė mirusioji, ir garbės geriausiam jaunuoliui...“

WOMEN CHARACTERS IN PLINY'S „LETTERS“

Anna Maciūnienė

S u m m a r y

This article proceeds the cycle of articles about characters in Pliny „Letters“. Although male characters dominate and there are few women images in the „Letters“, but Pliny represents every female character very carefully, showing their living, education, everyday cares. All characters of women, however, are dynamic, expressive and vivid. Representing women

oftentimes are speechless and serve as examples, because their lives stories are incorporated in some letters. In the article they are sorted out into several types: girl, just married woman, mature married woman, single woman, widow. Assorting them it becomes obvious that these types show woman life in first century A.D. from her childhood until death.

Gauta 2011-10-28

Priimta publikuoti 2011-11-14

Autorės adresas:

Klasikinės filologijos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

El. paštas: anna.maciuniene@ff.vu.lt